

آینده‌پژوهی خدمت سربازی در جمهوری اسلامی ایران

(روندهای کلان در افق پانزده ساله)

فرهاد نظری‌زاده^۱، فرزانه میرشاه‌ولایتی^۲، علی محمد احمدوند^۳، یوسف عبدالملکی^۴

تاریخ دریافت: ۹۰/۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۰/۹/۱۰

چکیده

در این تحقیق ابتدا از راه مطالعه‌های اکتشافی و بررسی تعداد زیادی از سندها و گزارش‌ها، روندهای جهانی و تأثیرات احتمالی آنها بر خدمت سربازی مورد مطالعه قرار گرفته‌است. سپس وضعیت و روند خدمت سربازی به‌عنوان نمونه در پنج کشور بررسی شده‌است. پس از جمع‌بندی و تحلیل اولیه یافته‌های اکتشافی در سطح جهانی و تجربه‌های سایر کشورها، نتایج حاصل در بخش میدانی تحقیق در معرض قضاوت حدود ۶۰ نفر از افراد صاحب‌نظر در مسائل راهبردی-امنیتی، نظامی و ژئوپلیتیک قرار گرفته‌است. براساس یافته‌های کلیدی، گرچه حرفه‌ای‌گری در عرصه نظامی، روند غالب جهانی است، اما به سبب شرایط و نیاز کشورمان، دست‌کم تا ۱۵ سال آینده، خدمت سربازی وجود خواهد داشت، ولی شکل، محتوای و آموزش‌های مربوط باید متحول شود.

واژگان کلیدی: خدمت سربازی، آینده‌پژوهی، روندهای جهانی آینده، روندهای ملی

۱. کارشناس ارشد مهندسی صنایع و کارشناس ارشد مدیریت کارآفرینی

۲. دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی

۳. دکترای مدیریت، عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

۴. کارشناس ارشد علوم اجتماعی، مسئول دفتر تحقیقات کاربردی سازمان وظیفه عمومی

۱. کلیات

۱-۱. طرح مسئله

در سال‌های اخیر، خدمت سربازی هم از نظر اجتماعی و هم از نظر امنیتی و دفاعی، موضوع مهم و مطرحی در سطح جامعه و نهادهای حکومتی بوده است. از یک سو وضعیت کشور به لحاظ شرایط امنیت و تهدیدها، نیازمند وجود نیروهای نظامی آماده است و رهنامه دفاعی ما نیز تا حدود زیادی متکی به نیروی انسانی است، اما از سوی دیگر، شرایط اجتماعی و اقتصادی، باعث شده تا جوانان به دنبال حضور سریع‌تر در جامعه باشند و تمایل کمتری به سربازی نشان دهند. در چنین فضایی، برخی از کارشناسان نیز معتقدند که سربازان غیرحرفه‌ای، کارآمدی لازم را در جنگ نداشته باشند. همچنین در شرایط حاضر، نیاز جدی به این همه سرباز وجود ندارد. در مقابل، عده‌ای دیگر معتقدند سربازی حتی به شکل کنونی، بخش قابل توجه و ضروری نیروهای مسلح را تأمین می‌کند و باید همچنان وجود داشته باشد.

به توجه به تغییرات رخ داده در ماهیت جنگ‌ها و همچنین تغییر و تحولات اجتماعی، مسئله اصلی تحقیق این است که: روندهای مؤثر بر خدمت سربازی چیست؟ چه تغییراتی در رویکرد جامعه و نیروهای مسلح نسبت به خدمت سربازی در حال شکل‌گیری است؟ آیا با توجه به این تغییرات، لزومی به وجود خدمت سربازی در حال آینده (حدود ۱۵ سال) خواهد بود؟ آیا ماهیت و محتوای خدمت سربازی باید تغییر یابد؟ اگر باید خدمت سربازی تغییر کند، این تغییرات در چه محورهایی باید انجام شود؟

رویکرد و روش آینده‌پژوهی، شیوه مناسبی است که می‌تواند با مطالعه و بررسی محیط راهبردی آینده، به ترسیم چشم‌انداز خدمت سربازی کمک نماید.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

خدمت سربازی، موضوعی است که هم جامعه به‌عنوان بستر رشد و نمو سربازان آینده با آن درگیر است و هم حکومت و به‌ویژه نیروهای مسلح که تأمین‌کننده نیاز اساسی جامعه به امنیت هستند، با آن سروکار دارند. در عین حال کشور ما به‌عنوان کشوری جوان، به شدت درگیر مسائل مختلف جوانان، و از جمله سربازی است و مسائل فرهنگی، تحصیلی، اجتماعی، اقتصادی جوانان، از جمله موضوع‌هایی است که به طور مرتب مورد توجه سیاستمداران است. با توجه به تغییر و تحول شرایط مختلف جهانی و ملی در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی، لازم است نگاهی جدید و دورنگر به خدمت سربازی داشت تا بتوان برنامه‌ریزی‌های مناسبی برای آینده خدمت سربازی طراحی و اجرا نمود.

۳-۱. پرسش اصلی تحقیق

پرسش اصلی تحقیق عبارت است از اینکه آیا خدمت سربازی در افق پانزده سال آینده وجود خواهد داشت و در صورت تغییر، چه تغییرهای برای آن متصور است؟

۴-۱. پرسش‌های فرعی تحقیق

پرسش‌های فرعی تحقیق را می‌توان این گونه مطرح نمود که:

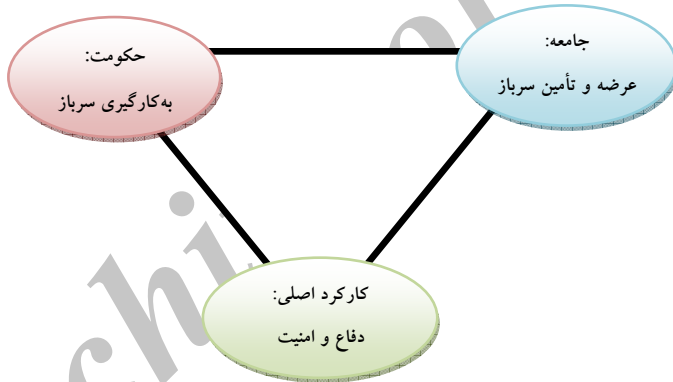
- (۱) محتمل‌ترین روندهای جهانی آینده تأثیرگذار بر خدمت سربازی کدامند و مهم‌ترین تأثیرهای این روندها بر خدمت سربازی چیست؟
- (۲) تجربه برخی کشورهای شاخص در زمینه تغییر و تحول خدمت سربازی چیست؟

- (۳) محتمل‌ترین روندهای ملی آینده تأثیرگذار بر خدمت سربازی کدامند و مهم‌ترین تأثیرهای این روندها بر خدمت سربازی چیست؟

۱-۵. الگوی مفهومی تحقیق

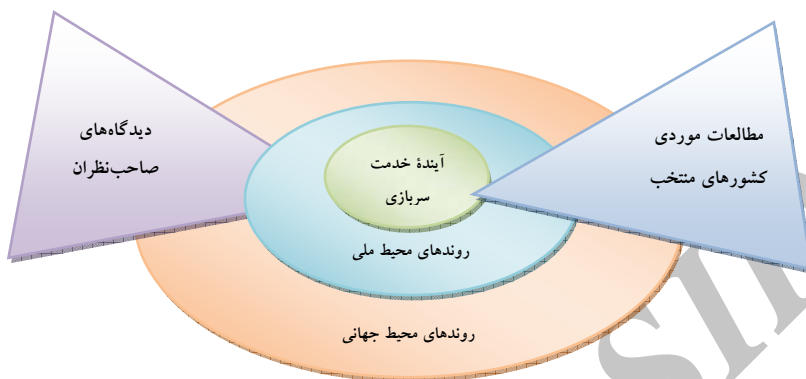
برای مطالعه بهتر و بررسی نظاممند ابعاد موضوع تحقیق، الگوی سه شاخه‌ای زیر می‌تواند مبنا قرار گیرد. در این الگو سه مؤلفه کلیدی وجود دارد که باید از منظر آینده‌پژوهی به آنها پرداخت: «جامعه» به عنوان تأمین‌کننده سرباز، «حکومت» به عنوان نهاد به‌کارگیرنده سرباز، و «دفاع و امنیت» به‌مثابه مسئله اصلی که خدمت سربازی برای تأمین و تقویت آن تعریف شده است.

شکل شماره ۱. موضوع‌های اصلی آینده‌پژوهی در این تحقیق

مطالعه آینده‌پژوهی در زمینه خدمت سربازی دارای دو بُعد اکتشافی و تجویزی است. در بُعد اکتشافی روندهای مرتبط فراملی و ملی بررسی شده و در بُعد تجویزی، از نظرات خبرگان استفاده شده است. الگوی مفهومی روش تحقیق در شکل شماره ۲ به نمایش در آمده است.

شکل شماره ۲. الگوی مفهومی مراحل و ابعاد تحقیق

۲. مبانی نظری و ادبیات تحقیق

پیش از آغاز مباحث، لازم است در مرور مبانی نظری و ادبیات موضوع، به مبحث سربازی در کشور اشاره شود.

۲-۱. خدمت سربازی در ایران

تشکیل ارتش و نامیده شدن افرادی به نام سرباز، تاریخی طولانی و پُرفراز و نشیب و البته شیرین و خواندنی دارد که می‌توان به بررسی آن، از دوران پیش از میلاد پرداخت و زمینه‌های شکل‌گیری آن را حتی به دوران پیش از تاریخ رساند (تاریخچه ارتش و سربازی ...، ۱۳۸۴: ۸). سربازگیری در ایران که در طول تاریخ خود، به نام‌های گوناگون مانند محافظ، گارد جاویدان، یاران فناپذیر، قزلباش، قوای محلی، تفنگچی‌لر، قوللر، نسقچی‌لر، سپاهیان ایلات، قوای ولایتی و غیره، خوانده شده است، تاریخچه‌ای طولانی دارد (وب‌گاه نیروی انتظامی، ۱۳۸۸).

در دوره معاصر، با سقوط سلسله قاجار که با کودتای رضاخان پهلوی در سال ۱۳۰۰ هجری شمسی انجام شد، دوره حکومت پهلوی آغاز گردید و از آنجا که بنیاد اولیه این حکومت بر قدرت نظامی استوار شده بود، توجه بیشتر به امور نظامی و انجام اصلاحات

وسیع در ارتش در دستورکار قرار گرفت (حامدی، ۱۳۸۶: ۲۹-۲۸) و خدمت سربازی اجباری شکل رسمی به خود گرفت. پس از انقلاب اسلامی ایران، خدمت اجباری سربازی تداوم یافت، چنان‌که در قانون خدمت سربازی تصریح شده‌است: دفاع از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران و جان، مال و ناموس مردم، وظیفه دینی و ملی هر فرد ایرانی است و در اجرای این وظیفه، همه اتباع ذکور دولت جمهوری اسلامی ایران مکلف به انجام خدمت و وظیفه عمومی برابر مقررات این قانون می‌باشند و هیچ فرد مشمول خدمت و وظیفه عمومی را جز در موارد مصرحه در این قانون، نمی‌توان از خدمت معاف کرد (قانون خدمت سربازی، ۱۳۶۵).

پس از انقلاب و به‌خصوص در دوران دفاع مقدس، سربازی، ماهیتی دیگر یافت و خدمات ارزنده‌ای به کشور عرضه نمود؛ به‌گونه‌ای که امام خمینی(ره)، سربازی را از عبادات اسلام دانستند و مقام معظم رهبری نیز از سربازی به‌عنوان خدمت مقدس یاد کردند. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، در پاسخ به چرایی و ضرورت نظام وظیفه عمومی در ایران، این‌گونه عنوان کرده‌است که:

(۱) از منظر آموزه‌های دینی، همه مسلمانان موظف به کسب آمادگی دفاعی در برابر هجوم احتمالی دشمنان هستند، چنان‌که قرآن کریم می‌فرماید: «واعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل ترهبون به عبدوالله و عدوكم». یکی از آثار مثبت سربازی، کسب آمادگی‌های نظامی و دفاعی برای بیشتر افراد کشور اسلامی ماست و در ایجاد بازدارندگی در برابر خطرات احتمالی از جانب دشمنان، نقش مهمی ایفا می‌نماید. از این‌رو، خدمت سربازی امری مقدس محسوب می‌شود و حضرت امام (ره) درباره آن می‌فرماید: «خدمت سربازی از عبادات اسلام است» و امام خامنه‌ای نیز می‌فرمایند: «خدمت و وظیفه عمومی، خدمت مقدسی است که در جنگ و صلح، در صف اول نیازهای ملت و کشور قرار دارد».

(۲) مسئله تأمین امنیت برای هر کشور و جامعه‌ای از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است و این مهم با در نظر گرفتن مسائلی مانند احتمال تهاجم نظامی بیگانگان،

شورش‌های فراگیر مخالفان و ...، جز با مشارکت و آمادگی عمومی تمامی اعضای جامعه میسر نمی‌باشد، پس کشوری از قدرت دفاعی بالا و آمادگی کامل در برابر خطرات احتمالی برای حفظ کیان، هستی و ناموس خود برخوردار است که همیشه در پادگان‌ها و مراکز نظامی و انتظامی، نیروهای آماده دفاع حضور فعال و جدی داشته باشند. از این رو خدمت اجباری برای جوانان یک کشور، افزون بر اینکه می‌تواند در تهیه نیروی نظامی مورد نیاز یک کشور برای تأمین امنیت آن و جلوگیری از خطرات احتمالی و سرانجام کاستن از بودجه‌های بالای نظامی یک کشور مؤثر باشد، سبب می‌شود تا پس از پایان خدمت سربازی نیز کشور از افرادی آموزش‌دیده و آشنا به اصول و روش‌های دفاعی و نظامی در مواقع نیاز برخوردار باشد. اهمیت این موضوع با در نظر گرفتن موقعیت حساس جغرافیایی و ژئوپلیتیکی کشور ما که در طول تاریخ همواره مورد هجوم نیروهای خارجی بود، به خوبی مشخص می‌شود.

(۳) خدمت سربازی افزون بر مسئله آمادگی دفاعی و ورزیدگی جسمانی جوانان، از نظر اجتماعی و فردی نیز می‌تواند آثار بسیار مثبتی برای جوانان داشته باشد، روحیه نظم، انضباط و اطاعت از قانون را به آنان آموخته و از عوامل مهم جامعه‌پذیری اعضای جامعه محسوب می‌گردد و در میزان آگاهی‌های سیاسی- اجتماعی و تقویت بینش سیاسی جوانان، مؤثر می‌باشد (نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸). در مجموع، می‌توان فلسفه وجودی و ضرورت سربازی را دست‌کم از چهار منظر «دینی»، «قانونی»، «دفاعی-امنیتی» و «اجتماعی»، موجه دانست.

پس از این مقدمه، روندهای مؤثر بر این موضوع بررسی می‌گردد. با توجه به تعدد عوامل و روندهای موجود در محیط، ناگزیر باید آنها را دسته‌بندی کرد. متغیرهای مختلف موجود در محیط مانند عوامل سیاسی، علم و فناوری، کشاورزی و غذایی، منابع طبیعی، انرژی، جمعیت، آموزش، رفاه عمومی، ارتباطات و حمل و نقل، اقتصاد داخلی و بین‌المللی، مسائل فرهنگی و اجتماعی و غیره قابل اشاره هستند. رویکردهای

دسته‌بندی عوامل محیطی مانند استیپ^۱، دیجست^۲، پست^۳، پستل^۴ و غیره، شیوه‌های مختلفی هستند که حسب نیاز و اولویت‌های تحقیق، مورد استفاده واقع شده و حوزه‌ها یا پیشران‌های مورد بررسی در یک مطالعه آینده‌پژوهی را دسته‌بندی می‌کنند (ولی، ۱۳۸۶). در این تحقیق، روندهای کلیدی مؤثر بر آینده، در محورهای زیر مورد مطالعه قرار گرفته‌اند:

- (۱) روندهای سیاسی - امنیتی،
- (۲) روندهای اجتماعی،
- (۳) روندهای اقتصادی،
- (۴) روندهای علم و فناوری، و
- (۵) روندهای زیست‌محیطی.

۲-۲. روندهای سیاسی - امنیتی

امنیت، عنصر محوری اندیشه سیاسی بشر را شکل می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که در ورای همه تولیدهای فکری و تأسیس نهادهای تازه، می‌توان سراغی از امنیت گرفت. آرزوی نیل به امنیت که با تأسیس دولت ملی در قالب امنیت ملی شناخته و تعریف می‌شود، از دیرباز به‌مثابه آرمانی متعالی و موجد رفتارهای سیاسی مختلف مطرح بوده است. به‌نظر می‌رسد که گذر زمان نه‌تنها به تولد ارزش‌های تازه‌ای که بر امنیت فایق آیند، منجر نشده، بلکه به‌عکس، ضرورت و اهمیت آن را دوچندان هم ساخته است (افتخاری، ۱۳۷۹/۷/۳). با نگاهی به منابع مختلفی که درباره روندهای امنیتی - سیاسی آینده منتشر شده است، می‌توان روندهای کلیدی مشترک زیر را شناسایی کرد:

1. Social, Technological, Economical, Environmental, Political (STEEP)
2. DEGEST
3. PEST
4. PESTLE

- (۱) افزایش جرم و جنایت، رشد تروریسم و گروه‌های تبهکار (DCDC, 2007; Davies et al., 2001)
- (۲) افزایش درگیری‌های داخلی در کشورها-ریو (Benest, 2007; Davies et al., 2001; Rio-Center, 2007)
- (۳) افزایش تنوع تهدیدهای امنیتی (Dick, 2003; UK Cabinet Office, 2008; Neuman, 2006; Schwartz, 2003)
- (۴) رشد قدرت و نفوذ بازیگران غیردولتی، توأم با افول قدرت و آزادی عمل دولت‌ها (NIC, 2000; Dick, 2003; US Army, 2006)
- (۵) حرکت به سوی دموکراسی و توزیع و تفویض اختیار بیشتر در کشورها (Davies et al., 2001; Talwar, 2007; DCDC, 2007)
- (۶) تداوم بی‌ثباتی سیاسی در آسیای جنوبی و غربی، منطقه خاورمیانه و آفریقا (Schwartz, 2003; US JFC, 2008; Barnett, 2004; Sivonen&Henrikki, 2007)
- (۷) کاهش احتمال وقوع جنگ بزرگ بین دولت‌های پیشرفته، توأم با احتمال درگیری در کشورهای در حال توسعه (Talwar, 2007; Rio-Center, 2007; Barnett, 2004)
- (۸) افزایش واکنش‌های منفی مردم کشورهای در حال توسعه علیه جوامع غربی (Schwartz, 2003; Dick, 2003; US Army, 2006; MOD FCO, 2005)

۲-۳. روندهای اجتماعی جهانی

این پیشران، نشان‌دهنده تغییر و تحولات اصلی است که در حوزه اجتماعی در حال شکل‌گیری است و یا هم‌اکنون وجود دارد، ولی پیش‌بینی می‌شود در افق زمانی مورد مطالعه، همچنان وجود داشته باشد. پیشران اجتماعی، شامل مباحث و موضوع‌های متنوعی است که در چارچوب این تحقیق هم شامل موضوع‌های ساختاری و ترکیب جمعیت و هم شامل مباحث کیفی و محتوایی جمعیت از قبیل فرهنگ و غیره است. مهم‌ترین روندهای

اجتماعی عبارتند از: (DCDC, 2007; Davies et al., 2001; Dick, 2003; UK Cabinet Office, 2008; Schwartz, 2003; US JFC, 2008; Barnett, 2004; NIC, 2000)

- (۱) رشد ناهمگون جمعیت جهان،
- (۲) رشد ارزش‌های شخصی و افول ارزش‌های سنتی، قدرت گرفتن افراد،
- (۳) تنوع در اعتقادهای مذهبی، دور شدن از مذاهب سنتی،
- (۴) افزایش مهاجرت بین کشورها،
- (۵) ارتقای سطح تحصیلات توأم با افزایش اطلاعات در دسترس،
- (۶) گسترش شهرنشینی و رشد شهرها در سراسر جهان.

۲-۴. روندهای اقتصادی جهانی

پیشران اقتصادی، یکی از مهم‌ترین پیشران‌هایی است که سایر پیشران‌ها و روندها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. رشد اقتصادی، هم نتایج امیدوارکننده و هم نتایج تهدیدکننده‌ای دارد. رشد اقتصادی همراه با تغییرات فناوری، مهم‌ترین عوامل تغییر و تحول زندگی بشر در ۲۰۰ سال گذشته بوده و عامل اصلی تغییر سطح زندگی بیشتر مردم دنیا است. مهم‌ترین روندهای آن عبارتند از: (DCDC, 2007; Davies et al., 2001; Dick, 2003; UK Cabinet Office, 2008; Schwartz, 2003; US JFC, 2008; Barnett, 2004; NIC, 2000)

- (۱) افزایش فاصله بین فقیر و غنی، توزیع ناعادلانه منابع،
- (۲) تداوم رشد جهانی شدن اقتصاد،
- (۳) ارتقای سطح تحصیلات نیروی کار،
- (۴) تغییرات مدت زمان و شیوه کار کردن،
- (۵) افزایش تعداد شرکت‌های کوچک و متوسط،
- (۶) رشد اقتصاد دانش‌محور،
- (۷) تأکید بیش از پیش بر علائم تجاری و تصویر شرکت در اذهان.

۲-۵. روندهای فناوری جهانی

روندهای فناوری در چند دهه اخیر، بیشتر شئون زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است. تأثیرات تغییرات فناوری در آینده، شتاب خواهد گرفت. نرخ تغییرات فناوری در چند دهه آینده بسیار بیشتر از قرن گذشته خواهد بود. دانش به سرعت گسترش خواهد یافت و تحولات علم و فناوری، زندگی روزمره بشر را دستخوش تغییر می‌کند. مهم‌ترین روندهای این عرصه عبارتند از (DCDC, 2007; Davies et al., 2001; UK Cabinet Office, 2008; Schwartz, 2003; US JFC, 2008; Barnett, 2004; NIC, 2000):

- (۱) اتکای بیش از پیش بر فناوری اطلاعات و ارتباطات،
- (۲) رشد فناوری‌های تأثیرگذار و افزایش به‌کارگیری آنها به‌خصوص در زمینه‌های زیستی، هوش مصنوعی و فناوری نانو و مواد جدید،
- (۳) شتاب تغییرات فناوریانه.

۲-۶. روندهای تغییرات اقلیمی جهانی

گرچه در گذشته، روندهای محیط زیست چندان جدی تلقی نمی‌شد، ولی امروزه این موضوع به مسئله‌ای جدی در زندگی بشر تبدیل شده است. رشد جمعیت و اقتصاد، اثرات نامطلوبی بر کیفیت محیط‌زیست و منابع طبیعی دارد. همچنین تغییرات اقلیمی می‌تواند باعث بروز حوادث و بلایای طبیعی شدیدتری نسبت به گذشته شود. برخی از مهم‌ترین روندهای این عرصه عبارتند از (DCDC, 2007; Davies et al., 2001; Dick, 2003; UK Cabinet Office, 2008; Schwartz, 2003; US JFC, 2008; Barnett, 2004; NIC, 2000):

- (۱) تغییر در جو و آب‌وهوا (گرم‌شدن کره زمین، بالا آمدن سطح آب دریاها، افزایش احتمال وقوع رویدادهای آب و هوایی غیرمنتظره)،
- (۲) کمبود آب سالم توأم با افزایش تقاضا برای آن،
- (۳) شیوع بیماری‌های عفونی و مسری.

با توجه به بررسی وضعیت روندهای مختلف حاکم بر جامعه و حکومت، و ابعاد جامعه از سوی دیگر، می‌توان گفت جامعه در محیطی پیچیده‌تر و پویاتر از گذشته، در افق زمانی پانزده سال آینده به احتمال فراوان با چالش‌ها و مسائلی مواجه خواهد شد که منجر تغییراتی در ابعاد مختلف جامعه می‌گردد. در ارتباط با خدمت‌سربازی، می‌توان با توجه به روندها و نتایج احتمالی ارائه شده، به چند پیامد اشاره نمود:

(۱) تنوع تهدیدها و پیچیده‌تر شدن آنها به لحاظ بازیگران، انگیزه‌ها و هدف‌های آنها و فناوری‌های قابل استفاده در منازعه‌های آینده موجب می‌شود تا نیازهای نظامی و صحنه‌های نبرد تغییر کند؛ به گونه‌ای که سربازان عادی امروزی، کارآمدی چندانی در این طیف منازعه‌ها نداشته باشند. برای چنین عرصه‌هایی، سربازانی با سطح دانش و قابلیت جسمی و روانی بالاتر و تجهیزات و آموزش‌های متفاوت و متنوع‌تری مورد نیاز خواهد بود.

(۲) با وجود پیشرفت‌های فناورانه به‌خصوص در کشورهای توسعه‌یافته و تکیه روزافزون شیوه‌ها و ابزارهای جنگی به فناوری‌های مختلف، در افق این تحقیق، حجم نیروی انسانی همچنان یکی از عناصر تأمین قدرت خواهد بود. هرچند اهمیت اندازه جمعیت و نیروی مسلح رو به کاهش بوده و کیفیت آن مهم‌تر خواهد شد.

(۳) حرکت جوامع به سمت دموکراسی بیشتر و اعمال نظرات و خواسته‌های مردم، توأم با فضای آزادتر سیاسی موجب افزایش مطالبه‌های مردم به‌ویژه جوانان خواهد شد. به‌طور طبیعی سیر این خواسته‌ها در حد نهایی خود در جهت حذف خدمت اجباری، یا به‌حداقل رساندن مدت و افزایش مزایای آن خواهد بود.

(۴) بهبود وضعیت اقتصادی و افزایش سطح اشتغال، موجب کاهش تمایل جوانان به خدمت‌سربازی خواهد شد.

(۵) افزایش سطح رفاه عمومی جامعه همراه با مسائل جانبی مانند رواج تک‌فرزندگی، باعث می‌شود تا جوانان از خدمت‌سربازی - که به‌طور معمول دوره‌ای

سخت محسوب می‌شود- اجتناب ورزیده و به روش‌های مختلف برای حذف یا کاهش آن تلاش نمایند.

(۶) رشد جمعیت موجب می‌شود تا به‌طور بالقوه، ظرفیت انسانی بیشتری برای سربازی وجود داشته باشد. البته این امر بستگی به وضعیت اشتغال، اقتصاد و عوامل دیگر خواهد داشت.

(۷) رشد تحصیلات و عمومی‌شدن تحصیلات عالی برای بخش زیادی از جامعه، موجب افزایش آگاهی و مطالبه‌های آنها می‌شود و همین امر، به بحث سربازی نیز گسترش خواهد یافت؛ به‌گونه‌ای که انتظارهای افراد از آموزش‌ها، میزان خدمات و به‌طور کلی کیفیت و کمیت سربازی تغییر خواهد کرد.

(۸) بهبود سطح بهداشت و مراقبت‌های پزشکی در کل جامعه، موجب خواهد شد تا انتظارها از خدمات قابل ارائه در طول خدمت سربازی نیز افزایش یافته و گستره‌ای وسیع‌تر و کیفی‌تر از خدمات بهداشتی و پزشکی، از سوی سربازان مطالبه شود.

(۹) رشد و توسعه دانش و فناوری موجب می‌شود شیوه‌ها و ابزارهای نظامی تغییر کرده و از سوی دیگر، امکانات بیشتر و بهتری از نظر تجهیزات فراهم شود. این امر موجب می‌شود تا نیازهای آموزشی سربازان نیز تغییر کند.

(۱۰) پیشرفت در فناوری، به‌خصوص فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند موجب افزایش احتمال بروز چالش‌های امنیتی در دسترسی غیرمجاز و افشای اطلاعات نظامی شود.

(۱۱) افزایش حوادث و بلایای طبیعی ممکن است به حدی باشد که گاهی اوقات برای واپایش (کنترل) آن، مداخله نیروهای نظامی را اجتناب‌ناپذیر سازد. بنابراین از این بُعد، احتمال نیاز بیشتر نیروهای مسلح به سربازان آماده با آموزش‌های متناسب برای مواجهه با چنین پدیده‌هایی می‌تواند افزایش یابد.

۳. تجربه‌های سایر کشورها

شاید چنین به نظر برسد که در دنیای کنونی، روابط و قدرت دیپلماسی و اقتصادی و همچنین قدرت نرم و رسانه‌ای از اهمیت زیادی نسبت به سایر عوامل تأثیرگذار بر قدرت ملی و بین‌المللی برخوردار باشند؛ ولی با این حال، همچنان می‌توان از قدرت نظامی به‌عنوان مهم‌ترین عامل جهت ارتقای اعتبار و وجهه بین‌المللی نام بُرد. بررسی وضعیت خدمت سربازی در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه با رویکردها و رهنامه‌های دفاعی متفاوت و تهدیدهای مختلف شامل آمریکا، روسیه، ترکیه، رژیم صهیونیستی و پاکستان، نشان می‌دهد که شیوه جنگیدن یک کشور ناشی از جغرافیا و جامعه و منعکس‌کننده مزیت نسبی آن است. این امر نشانگر رویکردی است که یک کشور فرضی در گذشته با آن به موفقیت رسیده است و ضمن آنکه تغییرناپذیر نیست، گرایش به تکامل آهسته دارد (علیزاده، ۱۳۸۲؛ مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی، ۱۳۸۸؛ هن تو، بهار ۱۳۸۴؛ بی‌ام‌آی (الف)، ۱۳۸۸؛ بی‌ام‌آی (ب)، ۱۳۸۸؛ بی‌ام‌آی (پ)، ۱۳۸۸؛ بی‌ام‌آی (ت)، ۱۳۸۸؛ ملک‌محمدی، ۱۳۸۸؛ وزارت دفاع آمریکا، ۱۳۸۷).

(۱) کشورها اغلب در تدوین رهنامه و راهبردهای کلان خود از مطالعه‌های محیطی و روندیابی بهره می‌گیرند.

(۲) چشم‌اندازها و رهنامه‌های نظامی، مشخص‌کننده نیازهای آتی کشورها به تجهیزات و تسلیحات نظامی، و کیفیت نیروی انسانی مورد نیاز هستند.

(۳) نوسازی صنایع نظامی و دفاعی محرکی برای رشد صنعت در کشورهاست.

(۴) هر کشوری با توجه به وضعیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی خود

سیاست جذب نیروی خاصی برای تأمین نیروی انسانی نیروهای مسلح مورد نیاز برای زمان‌های جنگ و صلح برمی‌گزیند و سپس با ارائه آموزش‌های لازم، از آنها جهت دفاع از کشور در برابر تهدیدهای نظامی استفاده می‌نماید.

(۵) در تدوین رهنامه نظامی عوامل متعددی از جمله چهار عامل موقعیت جغرافیایی، سلاح و تجهیزات، آموزش و توان رزمی، نقش اساسی دارند.

(۶) کوچک‌سازی ارتش‌ها، و در مقابل، ارتقای سطح کیفی و حرفه‌ای آنها از طریق آموزش بهتر و تجهیزات پیشرفته‌تر نظامی یک روند جهانی است. صرفه‌جویی‌های اقتصادی بلندمدت نیز یک عامل مهم در کوچک‌سازی ارتش‌هاست. تبدیل ارتشی با نیروهای وظیفه، به ارتشی با نیروهای قراردادی، در ابتدا هزینه زیادی را می‌طلبد، اما در ادامه با توجه به کوچک شدن ارتش، هزینه‌های سربار و تأمین تسلیحات را کاهش می‌دهد، این حرفه‌ای‌گری و کوچک‌سازی (حتی بدون در نظر گرفتن مزیت‌های یک ارتش کارآمد) مقرون به صرفه خواهد بود.

(۷) با وجود تلاش‌هایی که برای حرفه‌ای شدن ارتش‌ها در کشورهای جهان وجود دارد، ولی هیچ یک از ارتش‌ها، حتی کشورهایی که دارای ارتش‌های حرفه‌ای هستند، خود را بی‌نیاز از آموزش‌های همگانی مردم در زمینه امور دفاعی نمی‌بینند.

(۸) روند تحولات جهانی و ظهور تهدیدهای مداوم و جدید در برابر امنیت کشورها، نارسایی ارتش‌های سنتی و مبتنی بر نظام وظیفه اجباری را بیش از پیش نمایان می‌سازد. همچنین، توسعه فناوری‌های جدید و بروز تهدیدهای متنوع، لزوم یادگیری مداوم را برای نیروهای مسلح کشورها الزامی می‌سازد. تحقق یادگیری مستمر و سطح بالا بر مبنای ارتشی متشکل از سربازان وظیفه، ممکن نیست.

(۹) کشورهایی که بنا به دلایلی از جمله از لحاظ سیاسی، ساختاری و یا ژئوپلیتیکی، توانایی داشتن یک نیروی مسلح بزرگ را ندارند، و یا ضرورتی برای آن نمی‌بینند، به ایجاد یک نیروی احتیاط و ذخیره قابل اطمینان روی می‌آورند، تا به عنوان مکمل نیروی فعال در شرایط نیاز عمل کنند. همچنین در کشورهایی که دارای نظام وظیفه عمومی هستند، موضوع نیروهای احتیاط و ذخیره نیز مطرح است و این موضوع برای هر کشوری چه فقیر و چه غنی اجتناب‌ناپذیر است. همچنین، نیروهای احتیاطی

که به خوبی آموزش و ساماندهی شده باشند، به عنوان یک راه حل ایده آل برای جبران کمبود نیروی انسانی ناشی از کاهش مدت خدمت نظام وظیفه، یا حتی حذف کامل آن در برخی کشورها طراحی شده است.

(۱۰) سربازان داوطلب و متناسب با نیازهای واقعی دفاعی بهتر می توانند آموزش های تخصصی لازم را ببینند و در نتیجه، سطح کیفی آموزش ارتقا می یابد و کارایی سربازان افزایش پیدا می کند.

(۱۱) درک چارچوب های مختلف حاکم بر جنگ ها و نسل چهارم جنگ، تأثیر بسزایی بر نوع تسلیحات، ساختار و آموزش نیروهای نظامی دارد.

(۱۲) گرچه کشورهای غربی خود را برای مقابله با روش ها و راهکنش های (تاکتیک های) جنگ نسل چهارم و روش های ناهمگون آن آماده می کنند، اما همچنان به الزام های جنگ های نسل سوم و اصول، تجهیزات و آموزش های متعارف آن نیز توجه دارند.

(۱۳) برای سربازانی که در جنگ های منطقه ای و فراملی و چندملیتی شرکت می کنند، توانایی های حرفه ای چندگانه و تسلط بر چند زبان و قدرت برقراری ارتباط فرهنگی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

۴. تحلیل و جمع بندی روندهای آینده و تأثیرهای احتمالی آن بر

خدمت سربازی

براساس تحلیل های مختلفی که در مورد پیامدهای این روندها مطرح شده است، می توان احتمال ها و تصویر اولیه ای را در ابعاد مختلف موضوع خدمت سربازی ارائه نمود. این تصویر، براساس یک مجموعه گزاره های محتمل و منتج از روندها به شکل زیر تعریف شده است:

- (۱) افزایش گرایش به سمت کاهش استفاده از سربازان عادی و اجباری و افزایش تمایل به استفاده از نیروهای حرفه‌ای و زبده با مهارت‌های چندگانه،
- (۲) کاهش تمایل جوانان به انجام خدمت سربازی اجباری به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی،
- (۳) ارتقای سطح تحصیلات، آگاهی و کیفیت مشمولان (سربازان بالقوه)،
- (۴) کاهش تمایل افراد با انجام امور سخت نظامی در قالب خدمت سربازی اجباری،
- (۵) افزایش نیاز به سطح آموزش و تخصص بیشتر برای استفاده از تجهیزات، تسلیحات و فناوری‌های جدید نظامی،
- (۶) افزایش سطح مطالبه‌ها و انتظارات مشمولان از مجموعه خدمات و تسهیلاتی که در طول خدمت سربازی از آن بهره‌مند می‌شوند،
- (۷) افزایش امکان افشای اطلاعات از راه‌های ناخواسته یا عمدی توسط نیروهای سرباز، به دلیل گسترش نرم‌افزاری و سخت‌افزاری فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا)،
- (۸) افزایش امکان تسریع و تسهیل در امور و فرایندهای خدمت سربازی با استفاده از فاوا،
- (۹) افزایش نیاز به آموزش‌های امداد و نجات جهت مشارکت سربازان در خدمات اجتماعی، به خصوص حوادث و بلایای طبیعی،
- (۱۰) بر عهده گرفتن بخشی از آموزش‌های مورد نیاز جامعه جدید مانند فاوا، مهارت‌های کارآفرینی و امثال آن در دوره‌های آموزش عمومی،
- (۱۱) افزایش به‌کارگیری فناوری‌های جدید به‌ویژه فاوا در آموزش‌ها و ارتقای مهارت سربازان.

با توجه به این روندهای غالب، می‌توان به برخی محورهای اصلی دورنمای خدمت سربازی در افق آینده اشاره کرد. برخی از ابعاد این دورنما، ناشی از تداوم روندهای موجود بوده و برخی از ابعاد دورنما نیز منتج از روندهای جدید و رو به تزایدی است که به دلیل تغییر و تحولات محیط جهانی و ملی مطرح شده و انتظار می‌رود بر خدمت

سربازی در آینده تأثیرگذار باشد. ابعاد مهم دورنمای سربازی آینده، به شکل گزاره‌های کلیدی در قالب موارد زیر ارائه می‌گردد:

- (۱) تداوم نیاز به خدمت سربازی به دلیل استمرار تهدیدهای امنیتی و دفاعی،
- (۲) تداوم وجود تحریم‌ها و محدودیت پیشرفت‌های فناوری و ساختاری (با وجود تلاش‌ها) و در نتیجه، ضرورت وجود حجم بالای کارکنان نظامی به‌عنوان یک مؤلفه قدرت،
- (۳) کاهش اثربخشی نیروهای وظیفه با وضعیت کنونی، در یک درگیری احتمالی در آینده،
- (۴) ضرورت تغییر در آموزش‌ها و مهارت‌های سربازان به دلیل تغییر در ماهیت تهدیدها و صحنه‌های نبرد آینده،
- (۵) روند رشد سطح متوسط سواد مشمولان و افزایش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، که به معنی افزایش میزان آگاهی، مطالبه‌ها و انتظارات آنها از خدمت سربازی خواهد بود،
- (۶) افزایش به‌کارگیری فاوا در انجام امور و فرایند سربازی،
- (۷) احتمال نشت اطلاعات مراکز خدمت سربازان از طریق فاوا،
- (۸) احتمال افزایش یا پدید آمدن انواع جدید جرایم مرتبط با سربازی از جمله در جعل مدارک و اسناد،
- (۹) افزایش هزینه‌های جاری و سایر هزینه‌های خدمت سربازی،
- (۱۰) کاهش تمایل به انجام خدمت سربازی از سوی مشمولان،
- (۱۱) افزایش احتمال موارد تخلف و جرایم در طول خدمت،
- (۱۲) کاهش نظم‌پذیری و قانونمندی مشمولان،
- (۱۳) احتمال کاهش مدت خدمت سربازی،
- (۱۴) افزایش تنوع انواع خدمت سربازی،
- (۱۵) افزایش تنوع و ارتقای آموزش‌های نظامی و غیرنظامی در دوره خدمت سربازی،
- (۱۶) ارتقای میزان و تنوع تسهیلات و خدمات به مشمولان در طول خدمت سربازی،
- (۱۷) افزایش مزایا و امتیازها برای افرادی که دوره خدمت سربازی را گذرانده‌اند.

۵. بررسی میدانی روندهای احتمالی و دورنمای خدمت سربازی

۵-۱. جامعه آماری

در مجموع ۵۸ مورد پرسشنامه تکمیل شد. پاسخ‌دهندگان اغلب از امرای ارتش با درجه‌های سرتیپ، سرتیپ ۲ و سرهنگ هستند که اغلب در نزاجا (نیروی زمینی) و همچنین نداجا، نهاجا و ستاد فرماندهی کل آجا و یا سپاه پاسداران انقلاب اسلامی عضویت دارند. برخی از آنها نیز از امرای بازنشسته ارتش می‌باشند که در ستاد کل ن.م یا دانشگاه دافوس مشغول فعالیت‌های مشاوره‌ای، تدریس یا کارشناسی هستند. تعداد محدودی از پاسخ‌دهندگان نیز از سپاه می‌باشند. ویژگی اصلی جامعه آماری پاسخ‌دهندگان، دانش و تجربه ایشان، به‌خصوص در مورد روندهای راهبردی و همچنین موضوع سربازی است که باعث می‌شود بتوان به نتایج به دست آمده از تحلیل‌های آماری این جامعه اتکا نمود. اغلب پاسخ‌دهندگان جزو فرماندهان یگان‌های عمده، دارای مشاغل راهبردی در ستاد نیروها یا ستاد فرماندهی کل آجا بوده و برخوردار از تجارب دفاع مقدس می‌باشند. بیشتر افراد این جامعه، صاحب‌نظر در امور نظامی و دارای تجربه در مدیریت کلان، نیروهای نظامی و به‌ویژه سربازان هستند. در مورد سایر ابعاد جامعه آماری پاسخ‌دهندگان، موارد زیر قابل بیان است:

- (۱) میانگین سن پاسخ‌دهندگان (۳.۱۶) بین ۴۱ تا ۵۰ سال است که به‌طور غیرمستقیم نشان از تجربه بالای آنها دارد.
- (۲) میانگین سابقه خدمت (۴.۴۶) بین ۲۰ تا ۲۵ سال است که بیانگر تجربه کاری بالای پاسخ‌دهندگان می‌باشد.
- (۳) میانگین تحصیلات (۲.۲۰) برابر کارشناسی ارشد (یا کمی بالاتر) است که بیانگر سطح تحصیلات دانشگاهی بالاست.
- (۴) میانگین میزان آشنایی پاسخ‌دهندگان با تغییر و تحولات آینده (۳.۶۵)، حسب خوداظهاری ایشان، نزدیک به زیاد (کمی بالاتر از زیاد) ارزیابی شده است.

(۵) میانگین میزان آشنایی و تجربه علمی و عملی نظامی (۳.۷۹)، حسب خوداظهاری ایشان، نزدیک به زیاد ارزیابی شده است.

(۶) میانگین اهمیت کلی سربازی (۳.۹۰) در آینده ۱۰ تا ۱۵ ساله برای ایران، نزدیک به زیاد ارزیابی شده است.

۲-۵. قابلیت اطمینان

روش‌های مختلفی برای بررسی قابلیت اطمینان یا پایایی ابزار تحقیق وجود دارد. منظور از پایایی، میزان همسانی درونی کلی پرسشنامه است که در این تحقیق، به روش آلفای کرونباخ بررسی گردیده است. نتایج به دست آمده از آزمون آلفای کرونباخ، به شرح زیر است:

تعداد کل نمونه مورد بررسی = ۵۴ تعداد موارد مورد بررسی = ۴۴

آلفای محاسبه شده Alpha = 0.6940

بر اساس یک قاعده تجربی، در تحقیق‌های اجتماعی، چنانچه آلفای محاسبه شده بالاتر از ۰.۶ باشد، نتایج از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

۳-۵. بررسی روندها

با توجه به میانگین‌های به دست آمده برای روندها، به نظر می‌رسد همه روندها، مورد تأیید صاحب‌نظران قرار گرفته است، ولی چون در تأیید روندها، میانگین احتمال وقوع، عامل کلیدی در تحلیل محسوب می‌شود، پس بهترین آزمون، آزمون میانگین است. با توجه به حجم نمونه ۵۸ تایی و تمرکز بر میانگین، باید از «آزمون تی» استفاده کرد. در آزمون تی نیز از آنجا که با یک گروه ۵۸ تایی پاسخ‌ها و یک بار دریافت پاسخ مواجهیم، آزمون تی تک نمونه‌ای مناسب‌تر است. همچنین با توجه به طیف لیکرت (۱-۵)، حد پذیرش، معادل ۳ تعریف می‌شود. پس چنانچه میانگین بالاتر از ۳ باشد، روند مورد تأیید است و در صورتی که میانگین، ۳ یا کمتر باشد، روند مورد تأیید

نیست. برای این آزمون سطح معنی داری برابر ۹۵٪ تعریف شده است. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای در جدول زیر ارائه شده است.

جدول شماره ۱. جدول آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای روندهای کلیدی

	Test Value = 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
GT1	۱۴,۰۷۰	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۳۳	۱,۱۴	۱,۵۲
GT2	۱۱,۲۵۰	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۲۳	۱,۰۱	۱,۴۵
GT3	۱۰,۳۷۷	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۰۵	۰,۸۵	۱,۲۶
GT4	۵,۰۳۳	۵۶	۰,۰۰۰	۰,۶۱	۰,۳۷	۰,۸۶
GT5	۹,۰۶۸	۵۶	۰,۰۰۰	۰,۹۵	۰,۷۴	۱,۱۶
GT6	۱۰,۶۸۹	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۰۴	۰,۸۴	۱,۲۳
GT7	۱۳,۶۱۶	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۰۷	۰,۹۱	۱,۲۳
GT8	۱۴,۸۶۴	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۲۶	۱,۰۹	۱,۴۳
GT9	۱۱,۴۹۹	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۰۹	۰,۹۰	۱,۲۸
GT10	۱۳,۵۱۳	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۱۹	۱,۰۲	۱,۳۷
GT11	۱۲,۴۰۰	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۰۹	۰,۹۱	۱,۲۶
GT12	۱۷,۶۱۵	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۳۷	۱,۲۱	۱,۵۲
GT13	۱۵,۷۳۷	۵۶	۰,۰۰۰	۱,۳۲	۱,۱۵	۱,۴۸
GT14	۸,۹۹۳	۵۵	۰,۰۰۰	۰,۷۱	۰,۵۶	۰,۸۷

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، آماره آزمون در دامنه (بین حد بالا و پایین آزمون) قرار دارد و خطای مشاهده شده کمتر از ۰,۵٪ می‌باشد. به عبارتی در سطح معنی داری ۹۵٪ تمام روندهای مطرح شده مورد تأیید صاحب‌نظران بوده‌است و نمی‌توان هیچ‌یک از آنها را رد نمود. در مورد پیامدهای ناشی از روندها نیز به شکل مشابه روندها عمل کرده و گزاره‌های پیشنهادی در معرض قضاوت خبرگان قرار گرفت، با این تفاوت که در گزینه‌های قابل انتخاب برای این گزاره‌ها، برای حذف گرایش به حد وسط، گزینه

احتمال وقوع متوسط برای پیامدها وجود نداشت. نتیجه این بررسی به کمک آزمون تی تحلیل گردید که به شکل خلاصه در جدول زیر ارائه شده است.

جدول شماره ۲. جدول آزمون تی تک نمونه‌ای برای پیامدهای متصور درباره آینده خدمت سربازی

	Test Value = 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
S1	۱۳,۲۹۱	۵۴	*.۰۰۰	۱,۳۵	۱,۱۴	۱,۵۵
S2	۶,۰۰۲	۵۵	*.۰۰۰	۰,۹۳	۰,۶۲	۱,۲۴
S3	۷,۴۲۶	۵۵	*.۰۰۰	۰,۹۶	۰,۷۰	۱,۲۲
S4	۱۹,۰۹۲	۵۵	*.۰۰۰	۱,۵۴	۱,۳۷	۱,۷۰
S5	۱۷,۱۸۴	۵۵	*.۰۰۰	۱,۳۲	۱,۱۷	۱,۴۸
S6	۱۴,۳۳۷	۵۴	*.۰۰۰	۱,۱۸	۱,۰۲	۱,۳۵
S7	۱۱,۹۰۷	۵۱	*.۰۰۰	۱,۰۸	۰,۹۰	۱,۲۶
S8	۱۰,۰۰۰	۵۳	*.۰۰۰	۱,۱۱	۰,۸۹	۱,۳۳
S9	۱۱,۳۵۳	۵۴	*.۰۰۰	۱,۱۸	۰,۹۷	۱,۳۹
S10	۱۴,۸۱۷	۵۵	*.۰۰۰	۱,۳۰	۱,۱۳	۱,۴۸
S11	۱۰,۱۲۵	۵۵	*.۰۰۰	۰,۹۸	۰,۷۹	۱,۱۸
S12	۶,۵۱۶	۵۵	*.۰۰۰	۰,۸۰	۰,۵۶	۱,۰۵
S13	۴,۴۷۸	۵۳	*.۰۰۰	۰,۶۳	۰,۳۵	۰,۹۱
S14	۹,۳۳۳	۵۵	*.۰۰۰	۱,۰۴	۰,۸۱	۱,۲۶
S15	۲۲,۳۳۳	۵۵	*.۰۰۰	۱,۲۰	۱,۰۹	۱,۳۰
S16	۲۱,۶۴۳	۵۵	*.۰۰۰	۱,۲۳	۱,۱۲	۱,۳۵
S17	۱۴,۳۳۷	۵۴	*.۰۰۰	۱,۱۸	۱,۰۲	۱,۳۵

در اینجا نیز آماره آزمون در دامنه (بین حد بالا و پایین آزمون) قرار دارد و خطای مشاهده شده کمتر از ۵٪ می باشد. به عبارتی در سطح معنی داری ۹۵٪ تمام روندهای مطرح شده مورد تأیید صاحب نظران بوده است و نمی توان هیچ یک از آنها را رد نمود.

نتیجه گیری

۱. یافته‌ها

براساس یافته‌های مطالعاتی و بررسی‌های میدانی، با توجه به نتایج حاصل از جمع‌بندی خبرگان و صاحب‌نظران، به‌طور خلاصه می‌توان در مورد خدمت سربازی آینده در افق پانزده سال، موارد زیر را بیان داشت:

(۱) در محیط کلان آینده، رشد و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات همچنان به‌عنوان یک پیشران عمل خواهد کرد. در آینده، تهدیدهای امنیتی و دفاعی علیه کشورها از تنوع و پیچیدگی بیشتری برخوردار خواهد بود. پیشرفت فناوری و نوآوری‌های روزافزون چهره جامعه و جنگ را دگرگون خواهد ساخت. صحنه نبرد آینده به سمت کوچک و متمرکز شدن و تأثیرمحوری تمایل داشته و به ابزارهای پیشرفته‌تری مجهز خواهد شد. در همین حال، افزایش جمعیت جهان توأم با ارتقای سطح سواد و دسترسی به اطلاعات، موجب افزایش مطالبه‌های مردم از حکومت‌ها شده و پیشرفت‌های اقتصادی در جهانی که ارتباطات در آن زیاد است، موجب رشد تقاضا برای رفاه بیشتر و توقع‌های مردم از سطح زندگی خواهد شد. در چنین شرایطی، اهمیت و نقش کمیت نیروی انسانی در صحنه‌های نبرد کاهش یافته و تمایل نیروهای نظامی به استفاده از نیروی انسانی آموزش‌دیده، مجرب و حرفه‌ای افزایش می‌یابد، اما عقب‌ماندگی کشورهای در حال توسعه از دانش و فناوری، موجب تداوم تکیه آنها بر نیروی انسانی و فناوری‌های سطح پایین خواهد بود که این امر، موجب تشدید جنگ‌های ناهمگون می‌شود. افزون بر اینها، تغییرات اقلیمی و رشد جمعیت، موجب افزایش احتمال وقوع بلایای طبیعی شدید می‌شود؛ به‌حدی که مداخله نیروهای نظامی را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. بنابراین به‌نظر می‌رسد سرباز آینده باید توانمندی اقدام در چنین محیطی را داشته باشد.

(۲) در محیط ملی آینده، چه از دید منابع مطالعاتی و چه از دید صاحب نظران، رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات یک پیشران تغییر محسوب می شود؛ به گونه ای که بیشترین اتفاق نظر در مورد این روند است. همچنین رشد اقتصادی و سطح سواد جامعه، مشابه روندهای جهانی به معنی افزایش سطح آگاهی و مطالبه های مردمی در جهت تسهیلات و رفاه بیشتر است. روندهای خاص ملی در حوزه امنیتی و دفاعی، تداوم تهدیدهای خارجی و پابرجایی رهنامه دفاع بازدارنده در برابر آن است. در چنین شرایطی، به لحاظ مؤلفه های قدرت دفاعی، با وجود توسعه فناوری و تسلیحات نظامی همچنان اتکای زیادی به نیروی انسانی وجود خواهد داشت.

(۳) با توجه به محیط راهبردی آینده و با تمرکز بر مسائل دفاعی و به خصوص پیامدهای روندهای موصوف بر خدمت سربازی، باید گفت به طور کلی تمایل جوانان به نظامی گری به طور عام، و انجام خدمت سربازی به عنوان یک خدمت اجباری رو به افول است. در عین حال، آن عده که وارد خدمت سربازی می شوند خدمات رفاهی، تسهیلات و آموزش های جدیدی را مطالبه خواهند نمود. از سوی دیگر، با توجه به تغییرات صحنه نبرد، افزایش نیاز به سطح آموزش و تخصص بیشتر برای استفاده از تجهیزات، تسلیحات و فناوری های جدید نظامی یک مسئله عمومی در نیروهای مسلح کشورهاست. همچنین آموزش ها و مهارت های غیرنظامی (اجتماعی) متنوع و جدید باید در دوره سربازی با جوانان ارائه شود. پیشرفت فناوری می تواند در ابعاد مختلف آموزشی، تسهیل فرایندها، ارتقای کیفیت دوره سربازی مؤثر باشد، اما نارضایتی و عدم تمایل به انجام خدمت سربازی توأم با در دسترس بودن فناوری های اطلاعاتی، امکان تخریب، افشای اطلاعات یا آسیب های جدید و جرایم جدید را نیز افزایش می دهد.

در مورد آینده خدمت سربازی در ایران باید گفت:

(۱) ضرورت تغییر در آموزش ها و مهارت های سربازان به دلیل تغییر در ماهیت تهدیدها و صحنه های نبرد آینده، مورد تأیید بیشتر صاحب نظران قرار گرفته است.

(۲) با وجود پیشرفت‌های فناوری، تداوم نیاز به خدمت سربازی به دلیل استمرار تهدیدهای امنیتی و دفاعی در ده تا پانزده سال آینده، وجود خواهد داشت.

(۳) روند رشد سطح متوسط سواد مشمولان و افزایش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، به معنی افزایش میزان آگاهی، مطالبه‌ها و انتظارات آنها از خدمت سربازی خواهد بود. از سوی دیگر، افزایش عدم تمایل به انجام خدمت اجباری، وقتی با سایر شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جامعه تلفیق می‌شود، به معنی کاهش جذابیت خدمت سربازی و ضرورت اتخاذ تصمیم‌هایی در این زمینه است.

(۴) به نظر می‌رسد با روندهای حاکم بر صحنه‌های نبرد آینده، در یک درگیری یا جنگ احتمالی در آینده، نیروهای وظیفه، اثربخشی چندانی نخواهند داشت. با وجود این، به دلیل تداوم وجود تحریم‌ها و محدودیت پیشرفت‌های فناوری و ساختاری (با وجود تلاش‌ها)، حجم بالای کارکنان نظامی به‌عنوان یک مؤلفه قدرت محسوب می‌شود. از سوی دیگر، رسانه‌ای شدن جنگ‌ها، کشتار سربازان و تلفات نیروی انسانی را به‌عنوان یک امر منفی در جهان به نمایش می‌گذارد که این امر می‌تواند یک امتیاز برای کشورهایی باشد که همچنان در قدرت دفاعی خود متکی به نیروی انسانی هستند.

(۵) تغییر و تحولات اجتماعی و فرهنگی، موجب تضعیف روحیه نظامی‌گری شده و منجر به کاهش نظم‌پذیری و قانونمندی مشمولان و وقوع جرایم یا تخلفات جدید در دوره سربازی می‌گردد. همچنین وقوع جرایم پیرامون سربازی مانند جعل اسناد و مدارک سربازی و غیره محتمل است.

(۶) با توجه به روند کاهش مطلوبیت و افزایش نارضایتی از انجام خدمت سربازی، و با توجه به نیاز کشور به این امر در جهت تأمین منافع ملی، دورنمای خدمت سربازی باید به‌سوی مواردی مانند «ارتقای میزان و تنوع تسهیلات و خدمات به مشمولان در طول خدمت سربازی»، «افزایش تنوع و ارتقای آموزش‌های نظامی و غیرنظامی طی دوره خدمت سربازی»، «افزایش مزایا و امتیازات برای افرادی که دوره

خدمت سربازی را گذرانده‌اند»، «افزایش به‌کارگیری فاوا در انجام امور و فرایند سربازی»، «افزایش تنوع انواع خدمت سربازی» و «کاهش طول دوره خدمت سربازی»، گرایش یابد.

۲. پیشنهادها

با توجه به روندهای حاکم و برخی از ویژگی‌های ترسیم‌شده، همچنین با توجه به سایر یافته‌ها و نکات حاصل از تحقیق، باید تداوم خدمت سربازی را در افق پانزده سال آینده مفروض گرفته و به‌دنبال راهکارهای ارتقای اثربخشی و کارایی آن بود، بنابراین خدمت سربازی را باید متناسب با دورنمای آینده و نیازهای راهبردی کشور بازنگری، اصلاح و تکمیل نمود. در این راستا و براساس نتایج تحقیق، چند پیشنهاد به شرح زیر ارائه می‌گردد:

(۱) با توجه به ضرورت و تداوم احتمالی خدمت سربازی اجباری در پانزده سال آینده، مطالعه‌های لازم در راستای تغییرات محتوایی دوره خدمت سربازی به لحاظ آموزش‌های مورد نیاز و مهارت‌های سرباز آینده انجام گیرد و کارگروهی برای هدایت و کاربردی‌سازی نتایج شکل گیرد.

(۲) سرباز آینده را باید متناسب و متنظر با صحنه‌های نبرد و نبرد آینده آموزش داد. باید به سرباز آینده، قابلیت‌ها و مهارت‌های مورد نیاز برای مواجهه با تهدیدها را آموزش داد.

(۳) باید با توجه به روندها، از ظرفیت‌های جدید مشمولان (برای مثال تحصیلات دانشگاهی) در راستای خدمت اثربخش‌تر در نیروهای مسلح استفاده نمود.

(۴) لازم است طرح آمایش نیاز به خدمت سربازی به اجرا درآمده و سامانه هوشمندتری برای تخصیص و اعزام سربازان با توجه به مهارت‌ها، قابلیت‌ها و انگیزش‌های آنان به‌کار گرفته شود.

- (۵) آشناساختن و آماده‌سازی سربازان برای مقابله با تهدیدهای جدید در صحنه‌های نبرد آینده باید به‌عنوان یکی از محورهای آموزشی سربازی مورد توجه قرار گیرد.
- (۶) آموزش‌های امداد و نجات در شرایط بحران، باید به‌عنوان بخشی از آموزش‌های سربازی مورد توجه قرار گیرد.
- (۷) آموزش‌های کارآفرینی و موضوع‌های مرتبط، به‌عنوان یکی از محورهای مهارتی و آموزشی خدمت سربازی باید مورد عنایت ویژه قرار گیرد.
- (۸) با توجه به نتایج تحقیق، مناسب است ضمن انجام تحقیق‌ها و بررسی‌های تکمیلی، کارگروهی تشکیل شود تا راهکارهای کاهش مدت، متنوع‌سازی، و خرسندسازی دوره خدمت را بررسی نماید.
- (۹) لازم است با مطالعه تکمیلی و تخصصی، راهکارهای افزایش مزایا و تسهیلات برای کسانی که سربازی را می‌گذرانند و نیز محدودیت‌های به‌روز شده برای کسانی که خدمت وظیفه را انجام نداده‌اند، بررسی شود.
- (۱۰) مناسب است طرح راهبردی فاوا در نظام وظیفه، طراحی و به اجرا درآید.
- (۱۱) این تحقیق بیشتر از جنبه اکتشافی و سپس از منظر حاکمیتی به موضوع نگرینسته و مناسب است ابعاد و زوایا موضوع، از منظر عمومی جامعه و مشمولان خدمت سربازی و همچنین مشغولان خدمت و نیز کسانی که سربازی را گذرانده‌اند، مورد واکاوی قرار گیرد.
- (۱۲) مناسب است در جهت ارتقای جایگاه و وجهه اجتماعی سربازی و نیز اطلاع‌رسانی اثربخش‌تر، نسبت به تدوین طرح و حمایت از فعالیت‌های رسانه‌ای و تبلیغاتی درباره سربازی توسط افراد و سازمان‌های مردم‌نهاد در فضای مجازی اقدام گردد.

منابع و مآخذ

۱. منابع فارسی

۱. افتخاری، اصغر (۷۹/۷/۳)، بشر آینده را مطمئن نمی‌بیند، امنیت، ضرورتی ملی، *روزنامه جام‌جم*.
۲. بی‌ام‌آی (الف) (۱۳۸۸)، *وضعیت دفاعی و امنیتی ترکیه: شامل پیش‌بینی پنج‌ساله صنعت دفاعی*، ترجمه فرزانه میرشاه‌ولایتی، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
۳. بی‌ام‌آی (ب) (۱۳۸۸)، *وضعیت دفاعی و امنیتی روسیه: شامل پیش‌بینی پنج‌ساله صنعت دفاعی*، ترجمه فرزانه میرشاه‌ولایتی، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
۴. بی‌ام‌آی (پ) (۱۳۸۸)، *وضعیت دفاعی و امنیتی پاکستان: شامل پیش‌بینی پنج‌ساله صنعت دفاعی*، ترجمه فرزانه میرشاه‌ولایتی، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
۵. بی‌ام‌آی (ت) (۱۳۸۸)، *وضعیت دفاعی و امنیتی رژیم صهیونیستی: شامل پیش‌بینی پنج‌ساله صنعت دفاعی*، ترجمه فرزانه میرشاه‌ولایتی و لیلا امیرخانی، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
۶. تاریخچه ارتش و سربازی در ایران - از دوران باستان تاکنون (دوره مادها) (۱۳۸۴)، *ماهنامه جوانان سرباز*، شماره ۱۱۸.
۷. حامدی، علی (۱۳۸۶)، *تاریخچه ارتش و سربازی در ایران - دوره پهلوی ۱۳۰۰-۱۳۵۶ هـ.ش*، *ماهنامه جوانان سرباز*، شماره ۱۴۱.
۸. علیزاده، احمد (۱۳۸۲)، *مطالعه موردی تجربه چهار کشور در زمینه حرفه‌ای کردن ارتش با تأکید بر نظام وظیفه*، تهران، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۹. قانون خدمت سربازی (۱۳۶۵)، مصوب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان قانون اساسی، قابل دسترسی در: www.majles.ir (آخرین بازدید: ۱۳۸۸).
۱۰. مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی (۱۳۸۸)، *جنگ نسل چهارم*، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۱۱. ملک‌محمدی، محسن (۱۳۸۸)، *ارائه رویکرد مناسب استفاده از نیروهای احتیاط و ذخیره در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران*، پایان‌نامه دکتری، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۲. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها (۱۳۸۸)، قابل دسترسی در: <http://rss.nahad.ir/QAForm.aspx?ID=6821> (آخرین بازدید: ۱۳۸۸).
۱۳. وب‌گاه نیروی انتظامی (۱۳۸۸)، *تاریخچه خدمت وظیفه عمومی*، قابل دسترسی در: www.police.ir (آخرین بازدید: ۱۳۸۸).

۱۴. وزارت دفاع آمریکا (۱۳۸۷)، چشم‌انداز مشترک ارتش آمریکا در افق ۲۰۲۰، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی
۱۵. ولی، احمدرضا (۱۳۸۶)، بررسی نقش و جایگاه فناوری‌ها و سلاح‌های انرژی مستقیم در جنگ‌های آینده (بخش اول: مطالعات اولیه فرایند آینده‌نگاری و انتخاب روش‌های مورد نیاز)، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
۱۶. هن‌تو، الیوت (بهار ۱۳۸۴)، اقتصاد سیاسی نوسازی نظامی ترکیه، ترجمه سیدرضا میرطاهر، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال سوم، شماره هفتم.

۲. منابع انگلیسی

1. Barnett, Thomas P.M (2004), *Pentagon's New Map: The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century*, Putnam Adult, US.
2. Benest, David (2007), British Leaders and Irregular Warfare, *The Defence Academy Journal*.
3. Davies, Simon, Ben Bolland, Kirsty Fisk, Mike Purvis (2001), *Strategic Futures Thinking: Meta-analysis of Published Material on Drivers and Trends*, DERA (an Agency of the UK Ministry of Defence).
4. DCDC (2007), *The DCDC Global Strategic Trends Program: 2007-2036, Development, Concepts and Doctrine Center (DCDC)*, Third Edition, UK, MOD.
5. Dick, C J (2003), *The Future Of Conflict: Looking Out To 2020*, Conflict Studies Research Center, Defence Academy of the United Kingdom.
6. MOD FCO (2005), *The Future Strategic Context for Defence*, Foreign and Common Weath Office (FCO) & UK Ministry of Defence (MOD).
7. Neuman, Stephanie (2006), *Defense Industries and Dependency: Current and Future Trends In the Global Defense Sector*, (columbia university); International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Technology Zurich.
8. NIC (2005), Global Trends 2015: A Dialogue about The Future with Nongovernment Experts, National Intelligence council, available at: www.dni.gov/nic/NIC_global_trends_2015.html
9. Rio-Center (2007), *The World around Russia: 2017, An Outlook for the Midterm Future*, The Council on Foreign and Defense Policy State University– Higher School of Economics, Moscow.
10. Schwartz, Peter (2003), *Inevitable Surprises*, US, Qotham Books.
11. Sivonen, P. , H. Henrikki (2007), *Predictions Regarding International Actors up to the Year 2030*, Finland, Ministry of Defence.
12. Talwar, Rohit (2007), Futures Resource Pack, Fast Future Ventures, available at www.fastfuture.com

13. *The DCDC Global Strategic Trends Program: 2007-2036* (2007), Development, Concepts and Doctrine Center (DCDC), Third Edition.
14. UK Cabinet Office (2008), *The National Security Strategy of the United Kingdom Security in a Interdependent World*, Crown Copyright, Available at: interactive.cabinetoffice.gov.uk
15. US Army (2006), *The Joint Operational Environment, The World Through 2030 and Beyond*, United States Joint Forces Command.
16. US JFC (2008), *The Joint Operating Environment Challenges and Implications for The Future Joint Force*, United States Joint Forces Command, available at <https://US.jfcom.mil/sites/J5/i59/default.aspx>

Archive of SID